

Maailmanlopun uhka: luonnonhistorioitsijan kokonaisesitys ekosideista

DIAMOND, JARED (2005). *Romahdus. Miten yhteiskunnat päättävät tuhoutua tai menestyä*. 604 s. Terra Cognita, Helsinki.

Kalifornian yliopiston (UCLA) maantieteen ja fysiologian professori Jared Diamondin tuorein populaariteollinen teos keskittyy yhteiskuntien kriisiytymiseen ihmisten ainakin osittain itse aiheuttamien ympäristömuutosten seurauksena. Diamond täsmentää prosesseja, joissa ihmiset ovat tuhonneet tarkoittamattaan luonnon resurssiperustansa sillä tavoin, että yhteiskunnat ovat lopulta rappeutuneet ja tuhoutuneet.

Diamond jakaa historialliset kriisiytymisprosessit kahdeksaan ryhmään: metsien ja maaperän heikkenemiseen sekä veden hallintaan, liikametsästyksen ja -kalastukseen, tulokaslajeihin ja väestönkasvuun sekä kulttuurisiin erityispiirteisiin liittyviin tapahtumaketjuihin. Hänen mukaansa nykyiset ympäristöuhkamme rakentuvat näiden kahdeksan historiallisen prosessin lisäksi neljästä uudesta muutosmekanismista, nimittäin ihmisen aiheuttamasta ilmastomuutoksesta, myrkyllisten kemikaalien kasautumisesta ympäristöön, energiapulasta sekä Maan koko yhteyttämiskapasiteetin ottamisesta ihmisen käyttöön.

Kirjan tehtävänasettelussa korostuu kysymys, millä tavoin ja millä aikataululla kyseiset prosessit nykyisin kasautuvat maailmanlaajuisiksi kriisiksi. Diamond pyrkii vastaamaan kysymykseen kuvaamalla ja vertailemalla menneiden yhteiskuntien *ekosideja* eli ekologisia itsemurhia. Lisäksi hän nostaa esille tapauksia, joissa romahdus on vältetty.

Vastausta hahmottaessaan Diamond korostaa, että nyky-yhteiskunnat eroavat menneistä siinä määrin, että riskimme rakentuvat monilta osin uudella tavalla. Ratkaisevat erot kytkeytyvät tiedon ja teknologian kehitykseen, globalisaatioon ja lääketieteen kehitykseen, jotka – tapauksesta riippuen – lisäävät tai vähentävät romahdusriskejä. Väestönkasvu hahmottuu tässä laskelmassa ainoana selkeästi riskiä kasvattavana kehityskulkuna, kun taas tiedon kasvu (menneistä ja etäisistä prosesseista) nähdään yksinomaan riskiä vähentävänä tekijänä. Diamondin historiallisten yhteiskuntavertailujen motiivi on siis siinä, että voisimme oppia jotain menneistä ja kaukaisista kriiseistä ja näin vähentää tulevien *ekosidien* riskejä. Ajatus on selkeän yksinkertainen ja tietysti kaikin puolin kannatettava, joskin se törmää tämän tästä yhteiskunnallisen tiedonpolitiikan käytäntöihin, esimerkiksi tiedon tuottamisen lähentelemään arvosidonnaisuuteen: opimme menneestä sitä, mitä haluamme – tai mitä olemme oppineet oppimaan.

Diamondin vertailut siitä, miksi jotkut yhteiskunnat osoittautuivat hauraammiksi kuin toiset, johtavat viiteen romahduksen mahdollistavaan viitekehukseen, eli (lähi)ympäristön vaurioihin, ilmastomuutokseen, vihamielisiin naapureihin, epävarmoihin kauppakumppaneihin sekä yhteiskunnan vastaukseen ympäristöongelmiinsa. Diamond lisäksi korostaa, ettei hän tunne yhtäkään yhteiskunnan romahdusta, joka selittyisi yksinomaan ympäristövaurioilla, mutta yhteiskunnan reagoitavat eli vastaukset ympäristöongelmiin löytyvät tekijöinä kaikista hänen analysoimistaan tapauksista. Tämä painotus nousee kirjan kantavaksi kehukseksi: romahdusten taustalta voidaan aina tunnistaa yhteiskuntien vääriä reaktioita kärjistyviin ympäristöongelmiin.

Diamondin kirja on ansiokas monessa mielessä. Se nostaa esiin ympäristöongelman historiallisena, ei vain moderniin tai viime vuosikymmeniin liittyvänä poliittisena kysymyksenä ja tekee sen tavalla, joka korostaa yhteisöllisiä valintoja ja ratkaisuja yhteiskunnallisen ympäristökriisin tuottamisessa. Kirjoittajan prosessierittelyt ja kehysanalyysit toimivat hyvinä muistilistoina ympäristömuutoksen kokonaiskuvaa rakennettaessa. Lisäksi mukaan otetuista esimerkeistä, jotka ulottuvat Polynesian asutusaalloista Pohjois-Atlantin norjalaisvalloituksiin ja edelleen Yhdysvaltojen ja Kiinan teollisiin harppauksiin, monet ovat oivallisia kuvauksia yhteiskuntien ja luonnon herkästä vuorovaikutusdynamiikasta.

Kirjaa tosin rasittaa mekaaninen, vertailukelpoisiin osaprosesseihin ja analogioihin pohjautuva lähestymistapa, joka yhdenmukaistaa yksittäisiä tapauksia paikoin häiritsevässä määrin. Syiden hakeminen (eko)systemisen mallin varassa nostaa esille systeemiin sopivia tapahtumaketjuja. Ihminen tai yhteiskunta käsitteellistyvät lähtökohtaisesti väestönkasvuna sekä vihamielisinä tai ystävällisinä naapureina. Abstraktiotaso on niin korkea, että yhteiskunnalliset avaintermit uhkaavat jäädä tyhjiksi kattokäsitteiksi ja kulttuurivertailut jäsenytyvät henkilökohtaisen elämysmatkailun ehdoilla. Tosin muutamissa tapauskuvauksissa, muun muassa Grönlannin norjalaisasutuksen esittelyssä, Diamond onnistuu hyvin pureutumaan yhteiskuntien kulttuurisiin ominaispiirteisiin ja niille ominaiseen taloudenpitoon ja vallankäyttöön. Tällainen syventyminen toteutuu teoksessa kuitenkin kirjavasti ja teoreettiseen kehukseen satunnaisesti palautuen. Esimerkkitapausten syventymisaste on luonnollisesti sidoksissa käytettyjen primäärilähteiden luomaan liikkumatilaan.

Biologin ja lintututkijan taustansa mukaisesti Diamond käyttää vertailumallinaan eläinyhteisöjen tutkimusta ja siirtää yhteiskuntien tarkasteluunsa populaatioanalyttis-

tä käsitteistöä ja lähestymistapaa. Tällöin nostetaan esiin kylläkin kiintoisia syy- ja seuraussuhteita, mutta hukataan tuntuma yhteiskuntien erilaistuneisuuteen kulttuurisina merkitys-, uskomus- ja valtajärjestelminä. Yllättävät ratkaisut ihmisyhteisöissä jäävät yleisten prosessuaalisten ja yhteismitallisten tekijöiden varjoon. Tällainen rajoitus on tietysti aina läsnä silloin kun kunnianhimoisena tavoitteena on menneiden ja nyky-yhdyskuntien ekstensiivinen vertailu. Ihmistieteellisesti orientoitunut yhteiskuntien kriisien tutkija todennäköisesti epäroisi pitkien historiallisten ja spatiaalisten analogiahyppyjen edessä ja valitsisi temaattisesti täsmennetyimmän tutkimushaasteen.

Romahdusajattelu myös ohjaa Jared Diamondin pohtimaan kriisien taustalla vaikuttavien eli *ultimaattisten syiden* ja välittömien eli *proksimaattisten syiden* suhteita tavalla, jossa apokalyptinen lopun odottelu siirtää syrjään sellaisia yhteiskuntakohtaisia kehityskulkuja, joissa romahdus tapahtuu valikoiden väestöryhmien, yksilöiden ja yhteisöjen suhteen. Tällöin esimerkiksi globaalien romahduksen signaaleja odotellessa näköpiiristä katoavat ne ”pienet maailmanlopun”, joita elämänehtoja rajusti muokkaava kehitys tuottaa päivittäisenä hätänä elämän arjessa eri puolilla maailmaa. Globalisaation ansiosta nykyiset yhteiskunnat eivät voi romahtaa eristyneinä, kirjoittaa Diamond, mutta jättää pohtimatta kysymyksen välinpitämättömyydestä – tai pohjimmiltaan tiedonpolitiikasta – aikamme eristeenä. Diamond kylläkin johdannossa viittaa ilmestyskirjamaisen romahduksen epätodennäköisyyteen, ja näkee todennäköisimpinä kehityskulkuina alentuvien elintasojen maailman ja inhimillisten arvojen muutoksen. Elintasopudotusten näkökulma on turvallisen elitistinen ja läntinen, eikä sitä rasita alikehityksen todellisuus kolmannen ja neljännen maailman arjessa, pienten maailmanloppujen keskellä.

Loppuhuomioissaan Diamond korostaa, että maailmanyhteisömme on tällä hetkellä kestävämmällä kursilla ja kärjistyessään mikä tahansa kirjassa käsitellyistä 12 ongelmallisesta prosessista tulee rajoittamaan elämäntapaamme merkittävällä tavalla. Mutta hän myös painottaa, että ongelmat eivät ole ratkaisemattomia. Olemme synnyttäneet ne itse ja pystymme myös hallitsemaan niitä. Kysymys on siis maailmanhallinnasta ja siihen tarvittavasta oikeasta tiedosta, jota tämännäköiset kokonaisesitykset tarjoavat. Prosessuaaliset yleistykset ja analogiat nostavat näkyviin yhteisen haasteen – maapallon suunnittelutehtävän – ja osoittavat myös rationaalisia ratkaisumalleja kriiseihin. Nykyaikaisen ristiiritaisten globalisaatiopaineiden ja monikulttuurisen maailman yllättävästi risteytyvien uskomus- ja merkitysjärjestelmien keskeltä katsoen visio näyttää hämmäntävän selkeältä ja suoraviivaiselta.

Tällaisella viestillä on kysyntää nykymaailmassa, myös Suomessa, mistä on osoituksena tämänkin Diamondin kirjan nopea (ja paikoin kohtuuttoman huonokielinen) suomennos, sekä tekijän asema Suomen Akatemian ulkomaisena akateemikkona. Lisäksi englantilainen *Prospect* -aikakauslehti on vastikään laittanut 68-vuotiaan Diamondin kunniakkaasti maailman sadan huippuintelktuellin listalle. Kyseessä on siis merkittävä vaikuttaja, ja Terra Cognita on tärkeällä, tiedepoliittista julkaisuprofiliaan vahvistavalla asialla.

ARI AUKUSTI LEHTINEN
Maantieteen laitos,
Joensuun yliopisto